

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ

Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «ἐν τῷ σοφὸν μοῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα»¹. Τὸ ἀνωτέρω ἔδωκε λαβὴν εἰς πλείστας ὅσας ἐρμηνείας καὶ συζητήσεις². ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπιτραπήτω καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ ἐκθέσωμεν τὰς ἡμετέρας ἀπόψεις. Εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστόν, ὅτι τὸ κοσμολογικὸν τοῦ Ἡρακλείτου σύστημα, εἶναι εἰς ἄκρατος πανθεϊσμός (Pantheismus), τουτέστιν, ὅτι Θεὸς καὶ κόσμος, εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· εἶναι ἐπίσης ἔτι γνωστόν, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος εἰσάγων τὴν μεταβολήν, ὡς κίνησιν ἐν τῇ θεωρίᾳ αὐτοῦ, ὅτι δηλαδὴ «τὰ πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει» ἀρνεῖται τὴν «ἡρεμίαν καὶ στάσιν» καὶ ὅτι, ἀκόμη κατ' αὐτόν, δὲν πρέπει οὔτε ὀνόματα νὰ δίδωμεν εἰς τὰ πράγματα, διότι οὐδὲν πρᾶγμα δύναται νὰ διατηρήσῃ, κατὰ τὴν ἀέναον μεταβολήν, τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ ὀνομασίαν, διότι «ἐὰν ὡς μέγα προσαγορεύῃς, καὶ σμικρὸν φανεῖται, καὶ ἐὰν βαρὺ, κοῦφον, ξύμπαντά τε οὕτως, ὡς μηδενὸς ὄντος ἑνὸς μήτε τινὸς μήτε ὁποιοῦν· ἐκ δὲ δὴ φορᾶς τε καὶ κινήσεως καὶ κράσεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πάντα ἃ δὴ φαμέν εἶναι, οὐκ ὀρθῶς προσαγορεύοντες»³.

Ὁ Θεὸς ἔναντι τοῦ κόσμου κατὰ τὴν πανθεϊστικὴν ἀντίληψιν, εἶναι *Natura-naturans*, ἥτοι, ὅτι τὸ Θεῖον, εἶναι «εἶδος» καὶ κινουῦσα δύναμις καὶ ὅτι ὁ κόσμος ἔναντι τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ αὕτη ἡ Θεία οὐσία ὡς ὕλη, ἥτοι ὡς κόσμος κεκινημένος⁴ (*Natura-naturata*). Τέλος ὁ Θεὸς κατὰ τὸν Ἐφέσιον θὰ εἶναι ἡμέρη εὐφρόνη, χειμὼν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός⁵. ἐπομένως τὸ θεῖον κατ' αὐτόν ἀλλοιοῦται συνεχῶς καὶ ποικίλας ὀνομασίας λαμβάνει, εἶναι δὲ συγχρόνως τοῦτο «ἐν καὶ πολλά». Ἐκ πάντων, τὸ Θεῖον μὴ δυνάμενον, ἕνεκα τῆς συνεχοῦς ἀλλοιώσεως νὰ διατηρήσῃ σταθερὰν ὀνομασίαν, ὡς ἐδείξαμεν ἐν τῷ 67^ο

1. Ἀπ. 32.

2. Πβ. W. NESTLE, *Vom Mythos zum Logos*, Stuttgart 1942³. Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ, *Πλάτων*, 5, 1951, κ.ἄ.

3. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Θεαίτητος* 132 d.

4. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν πὼς ἔννοϊαν θὰ ἐκλάβωσιν ἀργότερον τὰ ἀνωτέρω οἱ Giordano Bruno (1548-1600) καὶ Σπινόζα (1632-1677).

5. Ἀπ. 67. Ὁ É. BRÉHIER ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ *Histoire de la Philosophie*, Paris, 1978 I σ. 5· σημειοῦ τὰ ἐξῆς: L'unité du Dieu un début de la pensée grecque et comme un reflet de l'unité du monde (= ἡ ἐνότης τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλληνικῆς διανοήσεως ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ ἀντανάκλασιν τῆς ἐνότητος τοῦ Κόσμου. Πβ. ἐπίσης ἀπ. 124-130, 60, 110-115.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ

ἀποσπάσματι, θὰ ἔδει νὰ ἀμφιταλαντεύηται, ἐὰν δύναται νὰ δεχθῇ τὴν προσαγό-
ρευσιν τοῦ Ζηνός, ἥτοι τοῦ Θεοῦ, τοῦ μὴ ὑποκειμένου εἰς τὸν κόσμον τῆς ῥοῆς.

Ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπάσματι ἀναφέρονται τὰ κάτωθι: «ὁκώσων λόγους
ἦκουσα οὐδεὶς ἀφικνεῖται ἐς τοῦτο, ὥστε γινώσκειν ὅτι σοφὸν ἐστὶ πάντων
κεχωρισμένον»⁶. ἐνταῦθα διὰ τῆς λέξεως «σοφόν» ἐννοεῖ τις τὴν ἐννοιαν τοῦ
Θείου, ἥτοι, ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ἀμιγές παντός πράγματος, ἢ ὡς θὰ ἔλεγεν
ὁ Ἀναξαγόρας διὰ τὸν Νοῦν ὅτι «νοῦς δέ ἐστιν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ
μέμικται οὐδενὶ χρήματι» καὶ ἐπομένως μὴ ὑποκείμενον εἰς μεταβολὴν καὶ εὐρι-
σκόμενον κεχωρισμένον τῶν ἄλλων πραγμάτων καὶ συνεπῶς ἀμετάβλητον.
Συγκρίνοντας ὅθεν τὰ ἀνωτέρω ἀποσπάσματα τοποθετεῖ τὸ θεῖον, ὡς ἐνδόκο-
σμον καὶ κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ πανθεϊσμοῦ (Panthéismus), ἥτοι, ἐπὶ τοῦ εἶναι ἐκ
πάντων ἐν καὶ ἐξ ἐνός πάντα (ἀπ. 10) ἐν δὲ τῷ 108^ῳ ἀποσπάσματι δέχεται τοῦτο,
ὡς μὴ ὑποκείμενον τοῖς πράγματι καὶ ἐπομένως ἀμετάβλητα, ἢ θὰ ἔλεγεν ἡ θεω-
ρία τοῦ Panthéismus ὅτι τοῦτο εἶναι «ἀπόλυτον» «ὑπερβατικόν» ἥτοι μακρὰν
πάσης συναφείας καὶ ἀναμείξεως ἐποπτεῦον πάντοτε διὰ τὴν εὐρυθμον λειτουρ-
γίαν σύμπαντος κόσμου, ὡς ἕτερον, τῶν ἄλλων πραγμάτων.

Ἐκ τούτων ἔπεται, ὅτι τὸ μνημονευθὲν ἀπόσπασμα (32) ἐκφράζει διὰ μὲν
τοῦ «οὐκ ἐθέλει» τὴν πρώτην τοῦ Ἡρακλείτου ἀντίληψιν, ἐν ᾗ συμπεριλαμβά-
νεται καὶ τὸ Θεῖον ὑπὸ τὴν ἀέναον ροήν, διὰ δὲ τοῦ ἐθέλει, τὴν δευτέραν τοῦ
Ἡρακλείτου γνώμην καθ' οὗτος δέχεται ὅτι τὸ Θεῖον εἶναι ἀνεξάρτητον πάσης
μεταβολῆς.

A. N. ZOUMPOS
(Ἀθῆναι)

BEMERKUNGEN ZU EINEM FRAGMENT DES HERAKLEITOS

Z u s a m m e n f a s u n g

In einem Fragment des Herakleitos (31 Diels-Kranz) findet man entgegen-
gesetzte Theorien, d.h. die des «Panthéismus» und die des «Panentheismus».

A. N. ZOUMPOS

6. Ἀπ. 108-7 ἀπ. 12-8. Πβ. E. ZELLER, *Philosophie der Griechen*, I⁵, τ. 6. 66⁸ κ. ἐξ. Πβ. Th. GOMBERZ, *Griechische Denker*, I³, σ. 53.

